

RÖÖVITUD PIONEERI JUHTUM

Martin Kukk

**RÖÖVITUD
PIONEERI
JUHTUM**

KROLI TEINE JUURDLUS

 TÄNAPÄEV

Toimetanud Kristiina Ainelu
Kujundanud Tõnis Kipper

© Martin Kukk ja Tänapäev, 2018

ISBN 978-9949-85-305-2
www.tnp.ee

Trükitud AS-i Pakett trükikojas

1. peatükk

10. märts 1959

Kunagisest Kassisaba asumist tuli ringiga mööduda vaid juhul, kui ebauskliku patseerija tee ristus mõne musta kõutsi omaga. Üleloomulikesse jõududesse mitteuskuv inimene sai aga kunagi Toompea lossi küljelt alguse saanud all-linna, kaasa arvatud Kevade tänavat ilma kedagi kartmata rahumeeli läbida. Nõndaviisi arvasid ka kaks samal uulitsal toimetavat kodanikku, lootuses häirimatult ja vaikuses oma põhjalikult planeeritud ettevõtmisega ühele poole saada.

„Kuidas tundub?” uuris pintslu sekundiks käest pannud meeskodanik, et külmast kangetele kätele mõneks sekundiks sooja hingeõhku puhuda.

„Kae šedöövrit, ja ei vusserdanudki ära! Suurepärase tulemus! Üks mis kindel, kõigearmulisem on sulle ande kinkinud,” tunnustas kõrvalseisja. „Kui otsustad organisatsiooniga kunagi lõpparve teha, siis võiksid legaalsel teel sama asjaga elatist teenida.”

„Aktiga iga kell. Kuuldavasti pidavat kunstnikud oma modellidega magama. Hea oleks muidugi enne töö alustamist. Vastasel juhul oleksin rohkem pinges ja närvis kui täna.”

„Mispärast?”

„Proovi sa joonistada ning samal ajal paljast naist vahtida!”

„Ahaa, unista edasi, sõbrake! Meie riigis teenib kunst ainult valitseva klassi huve ja on muuseas üpriski soliidset tasustatud. Soovitan sul ennast

sokutada nende üksikute meistrite hulka, kes Vladimir Iljitš Leninit kujutada tohivad. Siis oled elu lõpuni materiaalselt kindlustatud. Galeriidele joonistad aga pilte tehasetöölise vihasest võitlusest imperialismiga, taustaks punased lipud, või külaproletariaadi raskest sotsialistlikust ülesehitustööst. Vaevalt sul selle peale teatud kehaosad kõvaks tõmbuvad. Muuseas, maaelu puhul on tähtis mitte maalida sinist taevast koos musta mullaga valgel paberil. Vastasel korral visatakse sind loomeliidust välja ja tembeldatakse reaktsoonäriks,” selgitas kompanjon jällegi.

„Kelleks?”

„Tagulaseks, kodanlaseks, ühesõnaga rahvavaenlaseks.”

„Riigivastane kriminaal olen ma kahtlemata juba praegu. Polegi enam ruumi ülespoole pürgida?” lausus „kunstnik”.

„Ikka, terroristiks võivad tituleerida, aga siis terendab vangitorn. Vähemalt viis aastat range režiimiga kolooniat.”

„Ah soo. Aga mis kurat meie riigil selle igavese võitlusega ikka on? Ise mainisid ennist samuti. Lappasin nimelt hiljuti Rahva Häält ja seal hakkas silma Nõukogude Liidu ühistegelaste läkitus kõigi maade ühistegelastele intensiivistada võitlust rahu eest. Esiteks pole mul õrna aimugi, kes need ühistegelased olla võivad, aga see pole peamine. Rahu ajal intensiivne võitlus rahu eest – hoopis see fraas ei mahu mulle pähe. Siis on meil veel rahukaitse komitee, mille pleenumitel mõistetakse hukka imperialistide sõjapropagandat. Samal ajal on meie enda ajakirjandus pungil täis lugusid Nõukogude rakettidest, pommitajatest ning piirivalve, maa- ja mereväe edusammudest.”

„Mulle öeldi kunagi niiviisi: õpi kõigepealt naistest aru saama, sest see pidi teaduste teadus olema, ja kui vastassugupoole mõttelaadi tagamaad selged, võid kommunismiteooria lahtiharutamise kallale asuda. Samas pole veel ükski mees esimesega hakkama saanud. Nüüd aga liiguta end veidi nobedamalt, tõsiselt! Tunnikese pärast hakkab koitma, aga meil veel töö pooleli. Pealegi hakkab mul tasapisi külm. Marxi ja Lenini õpetusega tegele omaette,” nõudis kaaslane kindlameelselt.

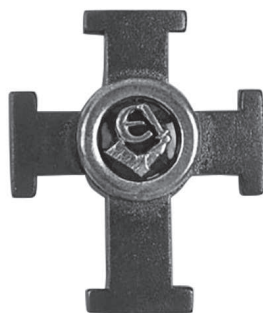
Kiirustamise taga oli kahtlemata risk ikkagi mõnele juhuslikule miilitsapatrullile vahele jääda vaatamata sellele, et tegutseti vaikselt tänavanurgal. Ohtu maandati omakorda sellega, et reid võeti ette märtsikuu

kõige jahedamal ajal. Öine ilm oli ülimalt karm. Temperatuurinäidik küündis viieteistkümne pügalani alla nulli, mis polnud talve kohta midagi ebaharilikku, kuid jäiste tuuleilide tõttu tundus ilm hulga külmem.

Mehed kohtusid ligikaudu paarikümne minuti eest endise Westholmi gümnaasiumi juures eesmärgiga tuletada pedagoogidele ja praegustele üheksanda keskkooli kasvandikele meelde kodumaa ajaloo üht seika, mis oli laiaulatusliku tsensuuri ja uue ajalookäsitluse tõttu tasahilju unustusse vajumas. Esimese võitleja relvaks olid värvid ja pintsel, teisel, seljatagust julgestaval kaaslasel, kott üürikese aja eest valminud lendlehtedega. Käimasoleva öise reidi tulemusena jäädvustati kooli välisseinale muuhulgas kunagist õppeasutust ja Vabadussõda ühendav sümbolika.

Õpetaja hüüdnime kandnud dissident vaatas närvilise pilguga kõikide ilmakaarte poole ja kuulatas lõpuks. Ta ei uskunud seitsmenda meele, kolmanda silma ega ka aura olemasolusse. Kõik inimliku vaistuga seonduv kuulus Õpetaja arvates müstika valdkonda, soolapuhujate ampluaasse, et kergeusklikke lüpsta, ent miski häiris teda sellegipoolest. Oli see tuule käes lendleva prügi krabisev hää? Kaugusest kuulduv õlitamata ukse kriuksumine? Või ikkagi eemalt jälgiv võimalik silmapaar?

Veel enne, kui edasi suunduti, pööras meister silmad viivuks kambajõmmi kiituse pälvinud pildi suunas, et nautida distantsilt enda kätetööd. Arvestades võimsat adrenaliinipuhangut, külmast tingitud käteväärinat, ajanappusega seotud kiirustamist ja asjaolu, et professionaalsusest oli asi kaugel, jäi mees oma tööga rahule. Ikkagi debüüt!

Reamees Oskar MÄND
Tallinna koolipoiste pataljoni võitleja

Meeste edasine käekäik sõltus juba pigem julgestaja rollis olnud kambalist, kelle valitud marsruuti pidi liikudes plaaniti sokutada kaasmaalaste postkastidesse järjekordset vastupanuliikujate läkitust. Seekordne sõnum oli pühendatud viie päeva pärast toimuvatele Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja kohalike täitevkomiteede valimistele. Inimesi ei ässitatud sealjuures üles vastuhääli andma. Kandideeris ju ringkondades tihti vaid üks punaparteilane, ilma konkurentideta, osutudes valituks ka ainsa poolthäälega. Sestap polnud mõtet kutsuda rahvast üles valimisi boikoteerima. Rühmituse sihtmärkideks said hoopistükki tulevased töörahvasaadikud ise. Kandidaatide taustauuringu tulemina toodi päevavalgele viimaste väiksemadki patud, alavääristades avalikult Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi tunnustatud kommuniste, diskrediteerides nõndamoodi ladviku suutmatust leida väarikaid delegaate liiduvabariigi kõrgeimasse võimuorganisse. Olgu öeldud, et valitavate nimesid määrati täismõöduga. Värskest trükivalgust näinud lendlehtedel figureerisid väljendid, nagu „neljakümne üheksanda aasta märtsiküüditamise toetaja”, „kollektiivmajapidamise looja – rahva näljutaja”, „konfiskeeritud-varastatud vara omandaja” või „aktiivne kaasaaitaja Eesti Vabariigi okupeerimisele”.

Õised tänavakunstnikud nimetasid end Vabadusristi Kavalerideks. Keelatud ühingu loomisega asuti ühest küljest sobrama kaasmaalaste ajaloomälus, teisalt aga loodeti elustada märkamatult sumbunud vastupanuvõitlust kommunistliku režiimiga, selle tulihingeliste liitujate ja ideoloogiaga. Sealjuures ei tahetud käia mööda metsavendade juba läbi käidud rada, mis kuhugi ei viinud. Rahva toetus relvastatud vabadusvõitlejatele närbus olematuseni, viies leiva võsavillemite laualt ning jättes laantesse viimased põhimõttekindlad, kuid ebaefektiivsed rindesõdurid. Nõnda koondusid salaorganisatsioonid peamiselt linnadesse, kus rühmituste, nagu ka „kavaleride” olulisemaks tegevuseks kujunes peamiselt nõukogudevastane agitatsioon ja propaganda.

10. mai 1959

Ilmateade tabas tõepoolest kümnesse. Tuulevaikus ja lainetuse puudumine oli just see, mida Vambola Kull tollelt öölt ootas. „Loodetavasti on ulguvesi mõnikümmend kilomeetrit eemal sama leebe,” mõtles ta. Paati ja selle kaptenit ootav mees ei kippunud end Neptunile ohverdama ning tormi vältimine oli sel juhul väga heaks eelduseks. Noorukit kimbutas sellegipoolest tilluke mure: potentsiaalne füsioloogiline vertigo, nagu doktorid sarnast tõbe oma keeli nimetasid. Vambola ei teadnud meresõidust suurt midagi, ent tema elu ainuke lendamine oli lõppenud kahtlemata katastroofiga, ja siis teda hoiatati:

„Sul, vennike, on merehaigus. Muud ei midagi.”

„Mismoodi? Ma viibisin ju õhus!” vaidles Vambola vastu.

„Vahet pole. Ausalt. Õõtsumine, kontakti puudumine horisondiga, pea kiirendatud liikumine eri suundades. See kõik kutsuski esile pearingluse, iiveldustunde ja lõppkokkuvõttes ka oksendamise. Laevas või paadis tekivad sul tõenäoliselt samad sümptomid. Nii et valmista end juba aegsasti ette, kui teinekord mootorpaadiga kalale lähed,” selgitas meedik Kullile, kui viimane oma kohutavat kogemust kirjeldas.

Nüüd oligi see saatuslik päev kätte jõudnud. Vambola Kull pidi minema merele. Ainult et ta ei suundunud ahvenat ega koha püüdma, vaid otsejoones Soome, eemale kodumaast, kavatsusega pühkida Eesti Nõukogude

Sotsialistliku Vabariigi tolm riidetelt, et keerata täiesti uus lehekülj oma senises eksistentsis. Kull ei hoolinud mingitest võimalikest tagajärgedest. Pannes kaardile oma elu ja tervise, võis punavõimu haamrilöögi alla sattuda ju ka tema perekond, sugulased ning lähedased. Põgenemiskatsel arreteerimisel ootas kodumaa reetjat vähemalt eripsühhiaatria haigla ning halvimal juhul pikaajaline vanglakaristus, kuid kõik need võimalikud mustad stsenaariumid ei suutnud Kulli meelt muutama veenda. Ta seisatas hoiatava märguandesildi „*Пограничная зона*” ees, veendumaks, et ükski hing ei järgnenud, ning andis seejärel jalgadele uuesti valu, et õigeaks ajahetkeks kohtumispaika jõuda.

Ärakargamise peamine ajend oli üpris erakordne. Kull jäeti põrandaaluses rühmituses, mille eesotsas ta oli, üksi, ja seda nii sõna otseses kui ka kaudses mõttes. Salaorganisatsiooni Eesti Leegion liikmed pooldasid noormehe arvates liialt pehmeid vahendeid võitluses vaenlasega. Lõppkokkuvõttes pudenes grupeering laiali, enne kui Kull sellest ise välja astuda jõudis. Kaks vanemat grupiliiget kutsuti teenistusse Nõukogude armeesse. Kolmas, veidi vanem kamraad, valis ülikoolitee, ja viimasele kompanjonile, ainukele eakaaslasele, said saatuslikuks vanemad, kes sokutasid ohtu aimates poisid teise kutsekooli. Ja nii ei suutnud Kull enam erilisi võimuvastaseid akte korda saata. „Mul võib ju korralik „kone” olla, aga ainuüksi laskemoonakasti vedamisega jääksin jänni,” tunnistas ta enesele.

Ka ideoloogilised hoobid võimu pihta näisid lootusetud. Lendlehed sai küll salamisi valmis vorpida, ent nende laialijaotamine oleks võtnud nädalaid. Kõigele lisaks hakkas ühiskond nõukogude süsteemiga tahhilju harjuma. Vaatamata üksikutele kommunismivastastele aktivistidele ja paarile teisitimõtlejate põrandaalusele noorsoo-organisatsioonile oli linnas, kus Vambola Kull nüüd õppis, hakatud kümme aastat vana riigikorda omaks võtma. Paljud eestlased elasid justkui regeneratsiooniaastatel, lakkudes ikka veel nii sõja- kui ka repressioonidest tekkinud haavu, soovimata oma tulevikku uute konfliktidega siduda. Kull mõistis, et Eesti Leegioniga on nüüdsest lõpp. Ta pani enda valiku ette, kas reorganiseeruda ja luua uus riigivastane assotsiatsioon, leida mõni muu sarnane selts, millega ühte heita, ühineda liiduvabariigi ühise perega või otsida võimalus Läände pagemiseks. Kull kulli ega kirja ei visanud, vaid valis viimase,

putkupaneku. Põgenemisplaani loksutas Kull paika koostöös kamraadiga, kes jäi lõpuks siiski maha, alludes vanemate soovile ja astudes ülikooli.

Konkreetselt päeva taga ei olnud aga ainuüksi raadiost kuulnud ilma-prognoos, vaid võrdlemisi sarnase iseloomuga seltsi kuulunud dissident, kes tuli lagedale kummaliste ettepanekutega:

„Suure Isamaasõja lõpu tähistamise järgsel varahommikul on kogu riik magusas unes, eriti aga selle kaitsjad, Punaarmee koos piirivalvega. Nende juhtivkoosseis põeb maailma hirnsaimat pohmelli ning ei viitsi sinusuguste kõnnide püüdmisega just kõige meelsamini tegeleda. Kui minna, siis kümnenda mai varahommikul.”

„Aga mille kuramuse pärast me nõnda kordoni lähedalt startima peame? Eriti veel Kuusalu külje all, Pärismeal. Seal ju lausa tunded julgeoleku higi haisu,” uuris Kull pahuralt.

„Nimeta mulle üks koht Eestis, kus mõni väeosa ligistikku ei oleks? Ainult välismaalastele räägitakse ilusaid muinasjutte rahu armastavast Nõukogude Liidust, kus sõjavägi on esindatud kõigest Moskvast ja liiduvabariikide pealinnades. Mõttele järele, kas oled oma rajooni ajalehes kordki silmanud mõnda kasarmute pilti? Vean kihla, et mitte. Avalikkuse arvates pesitseb vene sõdur Tallinnas, ei kusagil mujal. Tegelikult pole Punaarmee kasarmud mitte üksnes igas linnas, vaid ka külas, ja üsna varsti ka maa all ja kauges tulevikus ehk kosmoseski.”

Noorukieas Kull ei aimanud, kustkaudu saaks kõige turvalisemalt Läände pageda. Ta kaalus kogunisti Karjala kaudu Soome lipsamist, ent siin oleks üksik teismeline Leningradi reisija liialt tähelepanu tõmmanud ja nii langeski liisk paadile.

„Ega sa ei pea minuga tulema. On teisigi võimalusi,” jätkas tulevane kaasteeline ja nägi vestluskaaslase näos huvi tärkamas. „Mainid kolmele tuttavale, et tahad välismaale reisida, ja palud neilt positiivset iseloomustust. Nendeks võiks olla näiteks mingi parteisekretär, ametiühingute esimees ja sinu koolidirektor. Seejärel astud sisse täitevkomitee uksest, et vastav emigreerumisluba taotleda. Siis suundud paberitega kompartei väljasõidu keskkomisjoni, kust saad templi oma karakteristikale ja teistele dokustatsioonidele. Lõpetuseks maandud siseministeeriumi viisade osakonnas. Vestled mingite kahtlaste ametiisikutega ja saadki kohvreid pakkima hakata. Lihtne.